

JOBBÁGY JÓZSEF

A tudós publicista

Szabó Márton, a diszkurzív politológia vezető hazai képviselője, ismét vitát látszik provokálni ezúttal a „publicisztikai politológia” magyarországi szerepéről írott tanulmányával. Szabó szerint az intézményesülés befejező szakaszában lévő magyarországi politikatudomány a rendszerváltást kísérő intenzív nyilvános okoskodás erőterében egy sajátos, a tudományosságot a közérthetőséggel vegyítő műfajban is megjelenítette magát. A publicisztikai politológia a szakember kilépése az agorára, a tudós politizálása, hozzászólása a közösség ügyeihez, melynek nyomán a tudomány művelésében kimunkált eszközeit, egyfelől kategóriáit és megállapításait, másfelől szemléletmódját „szállítja” a kialakuló autonóm politikai nyelv és a vitázó publikum számára. Szabó Márton úgy látja, hogy a tudós effajta nyilvános politizálása során egymástól jól megkülönböztethető politikai szerepeket épít fel magának, amelyek nem csupán a nyilvános megszólalás stílusát, de politikai világképét is kijelölik.

Az alábbiakban a tanulmányban felvetett, inspiratív megállapításainak némelyikére kívánok röviden reflektálni.

1. A publicisztikai politológia terminus – amely ebben a formában Szabó Márton leleménye, bár emlékezetem szerint Tamás Gáspár Miklós egy, még 1993 táján a magyar politológiát dorgáló megjegyzésében szerepelt – terjedelmét egyfelől a *politika* és a *politizálás* nyelvének megkülönböztetése, másfelől művelőinek szakmai minősége határolja be. Utóbbi illetően a publicisztikai politológia a politológus közírása. Szabó Márton értelmezésében a *politika* nyelvét a politikus és az újságíró (a publicista), míg a *politizálását* a tudós, a közember és az író műveli, s természetesen idetartozik a publicisztikai politológia is. Kissé megtévesztő éppen a publicista „kirekesztése” a publicisztikai politológia művelőinek köréből, ám ennél komolyabb

okból is problematikusnak ítélem a tanulmány innovatív szóhasználatát. A *politika – politizálás* Szabó által javasolt szembeállítás – az egyik a hatalom póré működtetése, szemben a civil szférával – e koordináták között nehezen kezelhető átfedéseket eredményez: mi van például akkor, ha történetesen egy (politika) „tudós”, politikai szerepet vállalva, tehát politikusként, politikai publicisztikát művel? Hová soroljuk szövegeit? A publicisztikai politológiához aligha, hiszen a „hatalom közelsége és a politikai cselekvés lehetősége” ezt eleve kizárják. Elképzelhetlen-e másfelől, hogy az újságíró, a közember, vagy éppen – horribile dictu – az író a publicisztikai politológia műfajában szóljon? Ha a politizálási szerepek valóban ilyen mereven jelölik ki a „nyilvános megszólalás stílusát és politikai világképét”, akkor ezekre a kérdésekre csak a „konkrét szövegek konkrét elemzése” adhat(na) választ.

2. A vitaindító fontos észrevétele a politikai nyelv átalakulása, közelebről autonómmá válása a rendszerváltás nyomán. Ez jelenti a közéleti beszéd fogalomkészletének radikális kicserélődését, másfelől egy új politikai szemantikát is. Az előző politikai rendszer „nyelvi leváltása” – amint azt egyebek mellett a Kuczi–Becskeházi kötet nagyszerűen bemutatta – már 1989 előtt valóban megtörtént. Kérdés, hogy az új rendszer nyelvi felszentelése jelenleg hol tart; egyáltalán a nyelvpolitikai küzdelmek 1990 óta a rendszerről szóltak-e vagy az aktuálisan domináló politikai erők ambíciójáról a nyilvánosság kisajátítására. Ha az utóbbiról – aminek elfogadására hajlunk –, akkor még messze vagyunk a politika nyelvének autonómmá válásától, amit sajátos módon mindig éppen az egyik politikai erőtől – kevéssé meglepő módon, zömmel a parlamenti többségtől, illetve a végrehajtó hatalomtól – függése tesz lehetetlenné. A politika új fogalomkészlete ilyenformán változatlanul egyfelől ideológia függő, másfelől ki van szolgáltatva a végrehajtó hatalom nyelvpolitikai pressziójának.

Kérdés mármost, hogy a publicisztikai politológia milyen szerepet játszott-játszhat ebben a küzdelemben. Az átalakulás, rendszerváltás (rendszerváltozás?) nyelvi húzóágazata valóban a politikatudomány lett-e? Milyen szerepet játszottak más társadalomtudományok publicisztikai változatai, a publicisztikai történettudomány, a publicisztikai jogtudomány, a publicisztikai etika, morálfilozófia (l. igazságtétel, kárpótlás stb.) vagy éppen a publicisztikai teológia?

Szabó Márton szerint „a politikai nyelv új fogalomkészletének az a legfeltűnőbb vonása, hogy „eminensen tudományos jellegű (maradt), még ha új fogalmak honosodtak is meg, vagy kaptak a régiéik új értelmet”. A gond az, hogy a pluralista demokrácia intézményrendszerére vonatkozó kategóriák a rendszerváltás hektikus közegében, alkalmazóinak a politikai térben elfoglalt helyétől függően, gyakran egészen sajátos, a letisztult de-

mokráciáktól jelentősen különböző értelmet kaphattak. A sajtószabadság fogalma így a politikai hovatartozástól függően az egyik oldalról a MIÉP, másik oldalról a Munkáspárt által behatárolt és nyilván meglehetősen tagolt politikai mezőben „emí-nensen tudományos jellege” ellenére merőben eltérő, olykor egymással összeegyeztethetetlen politikai gyakorlatot tesz-tett lehetővé.

3. Szabó Márton, az érintettek szerepfelfogására támaszkodva, egy alkalmi tipológiát is készített a publicisztikai politikatu-domány funkcióját kutatva. Ennek változatai a *küldetéses*, a *küzdelmes*, az *elemző* és a *tanító* típusok lennének. E szerepek nem egyszerűen eltérő feladatértelmezést takarnak, de meg-szabják a politikai valóság lehetséges konstrukcióját is. Mint az effajta tipológiákkal szemben általában felvethető, úgy ebben az esetben is kézenfekvő ellenvetés, hogy miért éppen ez a négy típus alkotja, és hogy bővíthető lenne-e más típusokkal. Illetve megkérdőjelezhető egyik-másik kategória szerepeltetésének in-dokoltsága. Nézetem szerint így van ez mindjárt a *küldetés* ka-tegóriájával, amely más megfogalmazásban a 70-80-as évek „generálkritikai tradíciójának” folytatása lenne. Amennyiben létezik ez a tradíció mint élő hagyomány. Ha a küldetést a rend-szer egészét kívülről, kritikai nézőpontból elemző magatartás-ként fogjuk/fogják fel, akkor erre csak a plurális demokrácián kívül elhelyezkedve van lehetőség, ám Szabó Márton valószínű-leg nem erre gondol. Aligha találunk erre példát a politológu-sok között – hiszen ne feledjük, a publicisztikai politológia a szaktudós publicisztikája. Amennyiben szűkebb értelemben, küldetéstudatról van szó, az eltérő intenzitással, de nyilván megvan a nyilvánosság elé lépő valamennyi szerző esetében. Kérdés, hogy ez elegendő-e önálló típus feltételezéséhez.

A *küzdelmes* publicisztika gyakorlatilag a politikai nyilvános-ság normál üzemmodja, amennyiben meghatározott politikai ideológiák, értékek, pártok stb. mellett, védelmében, illetve a rivális felfogások ellenében a publicisztika eszközeivel lép fel a vállaltan elkötelezett szerző. Az *elemző* publicisztika ehhez ké-pest távolságtartó, deklaráltan független – se küldetés, se párt-elkötelezettség –, a szerző leír és értelmez. A *tanítás*, mint a publicisztikai politológia negyedik szerepfelfogása, „magatar-tással történik”; a nem hivatásos politikus hozzászólása a köz-ügyekhez és a közösség állapotához. Szabó Márton példája e tárgyban Hankiss Elemér emlékezetes performance-e a parla-ment kulturális bizottsága előtt, amikor is alapfokú oktatást rendezett a demokrácia procedurális felfogásáról. (Más kérdés, hogy a történet hasznos illusztráció volt annak szubsztantív megközelítéséhez is.)

A fenti tipológiával kapcsolatos egyik fenntartásom, hogy sem a *küldetés*, sem a *tanítás* önálló szerepeltetése mellett nem látok meggyőző argumentációt. A küldetéses attitűd kétségele-

nül jelen van a közéleti publicisztikában. Ám nehezebb lenne példát találni arra, hogy ebben a tónusban „a tudomány kategóriáit és megállapításait, szemléletmódját” közvetítené a szerző. Vagy tudomány, vagy küldetés – eltekintve természetesen a tudományos küldetéstől, ami azért más, mint valamelyik politikai ideológia megszállott képviselője. A tanítás motívuma ugyan csak ott van/lehet bármelyik – akár küzdelmes, akár elemző – politikai publicisztikában, önálló típusként történő kiemelése mégsem feltétlenül indokolt. Kivált, hogy „magatartással történik”, amire a példa Hankiss nevezetes gesztusa, hiszen ha a közéleti magatartásra is kiterjesztjük a publicisztikai politológia illetékességét, akkor végképp körvonalazatlan területre kerülünk. Végezetül azt gondolom, könnyen belátható, hogy a tanítás és a küldetés, legyen szó szövegről vagy magatartásról, attitűdjei közötti határ túl könnyen átjárható ahhoz, hogy önálló típusképző elemek lehetnének. A próféta és a pedagógus ideális – azaz legrosszabb – esetben felettébb könnyen becserélhető egymással.

Lényegesebbnek gondolom azonban a politizálási szerepeknek ama Szabó Márton által felvetett, leírt jellemzőjét, hogy „nem intézményeket vagy foglalkozást jelölnek, hanem a nyilvános megszólalás stílusát és politikai világképét”. A diszkurzív elemzésnek – gondolom – itt kellene kezdődnie, mégpedig a szövegek elemzésének szintjén. Mind a tipológia, mind a publicisztikai politológia fogalmának magyarázóértékét egy ilyen analízis demonstrálhatná meggyőzően.

Egy ilyen elemzésnek ki kell térnie az egyes szereptípusok jellemző tárgyválasztására, szövegszervező, „műfajteremtő elveire”, az általuk konstruált valóság jellemzőire, világ- és politikaképére, fogalomhasználatára, retorikai eszköztárára, értékészletére stb. A tipológia enélkül némileg absztrakt és nem annyira a rendelkezésre álló szövegekből, mint inkább a priori konstrukcióból fakad.

4. Szabó Márton írása felhívja a figyelmet arra, hogy mennyire különböző szövegeket termelnek a politikai közélet különböző szereplői. Nem tekintette feladatának, de írásával kétségtelenül igényt teremtett arra is, hogy a *politika* nyelvének, beszédmódjainak leírásával egészüljön ki tanulmánya. A *politizálás* szereplőit, nyelviségüket vizsgálva, üresen marad a másik hely, tudniillik a *politika* nyelvének a helye, működtetőinek tipológiája, nyelvhasználatuk, szerepfelfogásuk jellemzése. Benyomásom szerint, ha a politika világában kívánnánk a vallott szerepfelfogás szerint tipológiát felállítani, akkor mind a küldetéses, mind a tanító attitűd több okkal igényelhetne helyet magának. Ami az újságírók (publicisták) besorolását illeti a *politika* világába, itt ismét kisebb fenntartásaimnak adnék hangot: egy független közíró egyfelől tartja a távolságot a hatalomtól, ilyen értelemben a közvetlen politikai cselekvés lehetősége és

főleg szándéka ennek megfelelő távolságra van tőle. Másfelől írásaival természetesen hatni akar, de vajon nem célja-e ez a küzdelmes vagy éppen az elemző publicisztikai politológiát művelők körének. Változatlanul azt gondolom tehát, hogy a *politika* és a *politizálás* határai itt is túlságosan is átjárhatóak ahhoz, hogy rájuk elméletet építeni lehessen.

Ha a politika nyelvét azzal jellemezzük, hogy „közel van hozzá a hatalom és a politikai cselekvés lehetősége”, akkor mondjuk a hatalom és a nyelvhasználat összefüggéseit vizsgálva kézenfekvő lehetőség a nyelvi pragmatika eszköztárának alkalmazása, a beszédaktus – elméleti bevonása az elemzésbe. Nyilván érdekes eredményeket hozna mondjuk egy komparatív elemzés Antall József, Horn Gyula és Orbán Viktor megnyilatkozásainak nyelvi összetevőiről. Vélhetően más retorikai pozíciót is jelent a hatalom részesének lenni, mint ellenzékiből politizálni, s ez alighanem kimutatható az érintettek nyelvhasználatában is.

Ugyanígy stílus – meghatározó tényező lehet a megcélzott közönség köre, milyensége, a választott nyilvánosság szélessége, a továbbítás közege (élőbeszéd vagy írás, személyes találkozás vagy tömegkommunikáció stb.). Politikai ideológiák szerint is tagolható a nyelvhasználat, a pártoknak és értelmiségi holdudvaruknak megvan a csak rájuk jellemző szókészlete, stíluseszeménye, léteznek szemantikai elkötelezettségei, rögzült értelmezései stb. A közbeszéd ideológiai és aktuálpolitikai „terheltsége” ugyancsak elemzésre méltó téma.

Szabó Márton cikke hatásosan kelti fel a figyelmet a közéleti nyilvánosság, közéleti kommunikáció nyelvi-diszkurzív vonatkozásai iránt, meggyőzően érvel a rendszerváltás óta kialakult politikai nyelv új típusú tagoltsága mellett, és teljes joggal hangsúlyozza a politikatudomány szerepét a közéleti vitákban. Inspiratív írása nyomán vélhetően és remélhetően számos, a politikai nyilvánosság aktorainak „szövegváltozatait” nyelvi szempontból vizsgáló elemzés születik majd.

